Hamburgo, Gdansko ir Karaliaučiaus vargonų prospektai

Vilniaus mokyklos vargonų prospektai pasižymi skirtingų bruožų kompiliacija, kildinama iš Hamburgo, Gdansko ir tiesiogiai Karaliaučiaus meistrų vargonams būdingų prospektų architektūrinių sprendimų. Tačiau tai ne tiesioginis pakartojimas, o meistriška kelių vargondirbystės tradicijų samplaika. Nagrinėjant, kaip formavosi savitas Vilniaus mokyklos vargonų prospekto tipas, pirmiausia būtina išsiaiškinti Karaliaučiaus mokyklos barokinių vargonų prospektų ypatumus. Neatskiriama ir Hamburgo bei Gdansko vargondirbystės mokyklų ypatumų lyginamoji analizė, nes Prūsijos karalystės rytinėje (Karaliaučiaus krašte) ir Lenkijos karalystės vakarinėje[338] (Gdansko apylinkėse, miestas Lenkijai priklausė 1466–1793) teritorijose aptinkama vienalaikiškų Karaliaučiaus ir Gdansko mokyklų atstovų darbų, čia meistrai statė naujus, taisė ar rekonstravo vargonus, vieni pas kitus dirbo pameistriais. Pavyzdžiui, su Vilniaus vargondirbystės tradicija siejamo Karaliaučiaus meistro Johanno Josua Mosengelio palikimas vargonų prospektų tipologijos požiūriu nepaprastai turtingas ir įvairialypis: nemažai šiame skyriuje aptariamų Mosengelio vargonų analizuojami kaip atitinkantys tipinį Karaliaučiaus meistrų braižą (pavyzdžiui, vargonai Miulhauzeno [Gvardeiskojė[339]], Almenų[340], Stakaimio[341], Šionbrucho[342] ir kitose bažnyčiose, Šventaliepės[343] bazilikoje); tarp jo pastatytų vargonų matyti ir Hamburgo mokyklai būdingų prospektų – tai mažieji vargonai Peterkaimių[344] (1694), Bisendorfo[345] (1694–1696), Šnekainių[346] (1706) bažnyčiose, didžiųjų vargonų prospektas Alnos[347] (1699) bažnyčioje,

338 Ši Lenkijos teritorija dar vadinama Karališkąja Prūsija arba Lenkų Prūsija. Tai buvę Vokiečių ordino rajonai, 1466 m. atitekę Lenkijos karalystei.

339 Vok. *Mühlhausen*, dab. *Gvardeiskojė*, rus. *Гвардейское*, Kaliningrado sr.

340 Vok. *Almenhausen*, dab. *Kaštanovo*, rus. *Каштаново*, Kaliningrado sr.

341 Vok. *Stockheim*, dab. *Zaicevo*, rus. *Зайцево*, Kaliningrado sr.

342 Lietuviško pavadinimo atitikmens rasti nepavyko, vok. *Schönbruch*, dab. *Širokoje*, rus. *Широкое*, Kaliningrado sr., ir lenk. *Szczurkowo*, Lenkija, t. y. pusiau padalytas pasienio miestas.

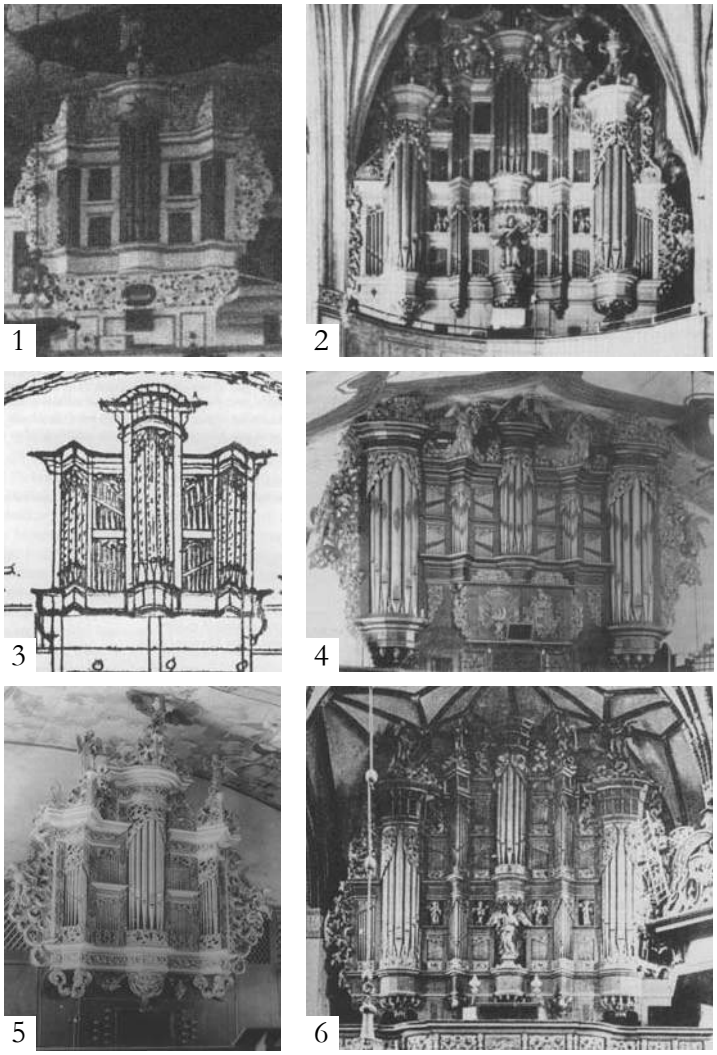
343 Vok. *Heilige Linde*, dab. *Święta Lipka*, Lenkija.

344 Taip pat liet. *Sūdava*, vok. *Petersdorf*, dab. *Kuibyševskoje*, rus. *Куйбышевское*, Kaliningrado sr. Apie vargonus rašoma Renkewitz et al., 2008, 2008, p. 113.

345 Vok. *Bissendorf*, dab. *Wedemark*, Hanoverio r., Vokietija. Apie vargonus rašoma Renkewitz et al., 2008, p. 115.

346 Taip pat liet. *Parškaimis* arba *Kisyčiai*, vok. *Pörschken* arba *Schnakeinen*, dab. *Poberežj'je*, rus. *Побережье*, Kaliningrado sr. Apie vargonus rašoma Renkewitz et al., 2008, p. 159.

347 Vok. *Allenburg*, lenk. *Alembork*, dab. *Družba*, rus. *Дружба*, Kaliningrado sr., prie Alnos upės. Apie vargonus rašoma Renkewitz et al., 2008, p. 131.

22 pvz. Johanno Josua Mosengelio vargonai Hamburgo mokyklai būdingu prospektu:
[1] 1694, Peterkaimių bažnyčia (*Куйбышевское*, Kaliningrado sr.); [2] 1723, Bartų Romuvos bažnyčia (*Правдинск*, Kaliningrado sr.); [3] 1694–1696, Bisendorfo bažnyčia (*Wedemark*, Vokietija); [4] 1699, Alnos bažnyčia (*Дружба*, Kaliningrado sr.); [5] 1706, Šnekainių bažnyčia (*Побережье*, Kaliningrado sr.); [6] 1726, Prūsos bažnyčia (*Braniewo*, Lenkija)

modifikuotas prospekto tipas Bartų Romuvos[348] (1723) ar Prūsos[349] (1726) bažnyčių vargonuose (22 pvz.).

348 Taip pat liet. *Frydlandas*, *Romuva*, vok. *Friedland in Ostpreußen*, dab. *Pravdinsk*, rus. *Правдинск*, Kaliningrado sr. Apie vargonus rašoma Renkewitz et al., 2008, p. 227.

349 Taip pat liet. *Branevas*, vok. *Braunsberg*, dab. *Braniewo*, Lenkija. Apie vargonus rašoma Renkewitz et al., 2008, p. 235.

Lietuvoje Hamburgo mokyklos tradicijomis paremtas didžiųjų vargonų prospektas išliko dabartinėje Šiluvos bazilikoje, datuojamas XVIII a. pirma puse. Šis vargonų prospektas į Šiluvos bažnyčią atkeltas apie 1895-uosius, 1897 m. Šiluvos bažnyčios vizitacijos dokumente rašoma, kad „vargonai įsigyti pulkininko Bobianskio, sumontuoti choruose, tačiau dar nesutvarkyti“[350]. Gali būti, kad Šiluvos vargonai buvo nupirkti iš kurios nors didesnės bažnyčios dabartinėje Latvijoje, kur XIX a. pabaigoje senieji vargonai dažnai būdavo keičiami naujais.

Šiluvos bažnyčios vargonų prospekto struktūra daug panašumų turi su neišlikusių Rygos Šv. Petro bažnyčios vargonų prospektu (1734, meistras Gottfriedas Clossenas iš Gdansko, ?–1740, taip pat Kloss, Klossen, Kloos, 23 pvz.); vargonai panašiu prospektu išliko Liepojos[351] Švč. Trejybės ir Rygos Šv. Jokūbo bažnyčiose Latvijoje. Šiluvos vargonai artimi ir Hamburgo atstovų kūriniams – tai Gottfriedo Heinricho Glogerio vargonai Kongsbergo bažnyčioje (1760–1765) Norvegijoje ar meistro Arpo Schnitgerio mokinio Lamberto Danieliaus Kastenso vargonai Danijoje: Orhuso[352] katedroje (1730) ir Švč. Trejybės bažnyčioje Kopenhagoje[353] (1731)[354] (23 pvz.). Lietuvoje Šiluvos vargonų architektūrinė kompozicija analogų neturi, bet šiek tiek panašumo yra į šiandieninę Seinų bazilikos vargonų išvaizdą; struktūriškai jie artimi meistro Theodoro Tiedemanno (Vyresniojo), turėjusio dirbtuves Rygoje ir daugiausia dirbusio Kurše, vargonams Pašušvio (1801) ir Kaimelio (1804) bažnyčiose (juose akivaizdi Hamburgo mokyklos vargonų struktūra), į juos panašūs du nežinomų meistrų vargonų prospektai Nedzingės (XIX a. I p.) ir Dambavos (~1830) bažnyčiose. Lyginant su Pašušvio ir Kaimelio vargonais, Nedzingės ir Dambavos vargonų karnizai analogiškai įsilieja į šoninių bokštelių karnizo liniją, tik viduriniai laukeliai yra vieno tarpsnio. Lietuvoje šios kompozicijos analogų daugiau neaptikta, o Nedzingės ir Dambavos vargonų prospekto ir instrumento ypatumai šiuos vargonus leidžia hipotetiškai priskirti meistrų Tiedemannų (tėvo, sūnaus ar vaikaičių) braižui (24 pvz.).

Hamburgo, Gdansko ir Karaliaučiaus vargonų meistrų migracija ir bendradarbiavimas lėmė šių vargondirbystės tradicijų susipynimą ir modifikacijas. Pavyzdžiui, Hamburgo vargonų prospektams tipišką tiesių linijų (pavyzdžiui, karnizų) griežtumą Gdansko ir Karaliaučiaus meistrai, projektuodami lenktus karnizus, sušvelnino ir prospektams suteikė plastiškumo bei lengvumo, tačiau išlaikė analogišką prospekto komponavimą apie aukščiausią centrinį bokštą.

350 Šiluvos bažnyčios 1897 m. vizitacija (LVIA, f. 669, ap. 3, b. 2573, l. 45).

351 Latv. *Liepāja*.

352 Dan. *Århus*.

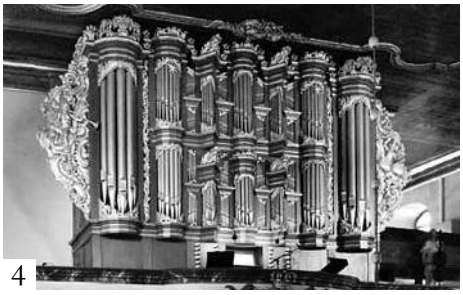
353 Dan. *København*.

354 Kongsbergo, Orhuso ir Kopenhagos vargonai minimi Fredriksson, 2003, p. 130.

1

2

3

4

5

23 pvz. Hamburgo tradicijos vargonų prospektai: [1] nežinomas meistras, XVIII a. I p., Šiluvos bazilika; [2] Lambert Daniel Kastens, 1730, Orhuso katedra (*Århus*, Danija); [3] Lambert Daniel Kastens, 1731, Švč. Trejybės bažnyčia Kopenhagoje (*København*, Danija); [4] Gottfried Heinrich Gloger, 1760–1765, Kongsbergo bažnyčia (*Kongsberg*, Norvegija); [5] Gottfried Clossen, 1734, Šv. Petro bažnyčia Rygoje (Latvija)

Karaliaučiaus ir Gdansko meistrai vargonuose taikė ir hamburgiškąjį laukelių skaidymą į du aukštus, tačiau centrinį bokštą juosiančių laukelių viršutinis karnizas buvo lenktas. Į Vilniaus vargondirbystės tradiciją ši samplaika įsiliejo per Vilniaus meistrų tiesioginį bendradarbiavimą su Karaliaučiaus meistrais, todėl toliau analizuojama Karaliaučiaus mokyklos vargonų prospektų sandara.

1

2

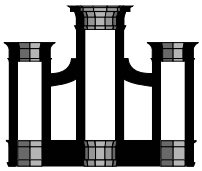

3

4

24 pvz. Hamburgo ir Karaliaučiaus mokyklų tradicija paremti vargonų prospektai: [1] Theodor Tiedemann (Vyresnysis), 1801, Pašušvio bažnyčia; [2] Theodor Tiedemann (Vyresnysis), 1804, Kaimelio bažnyčia; [3] nežinomas meistras, ~1830, Dambavos bažnyčia; [4] nežinomas meistras, XIX a. I p., Nedzingės bažnyčia

Karaliaučiaus mokyklos vieno arba dviejų manualų vargonų prospektai pasižymi komponavimu apie centrinę ašį, prospektą sudaro penkios dalys:

- centrinis bokštas, aukščiausias, vieno (mažuose vargonuose) arba dviejų (dideliuose vargonuose) tarpsnių, poligonalinis (daugiabriaunis), gaubtas, rečiau trikampis;
- du šoniniai bokštai, žemesni, vieno tarpsnio, poligonaliniai, gaubti arba trikampiai;
- bokštus jungia du laukeliai, vieno (mažuosiuose vargonuose) arba (dažniausiai) dviejų aukštų (laukelių dalijimas į du aukštus perimtas iš Hamburgo ir Gdansko mokyklų vargonų prospektų).

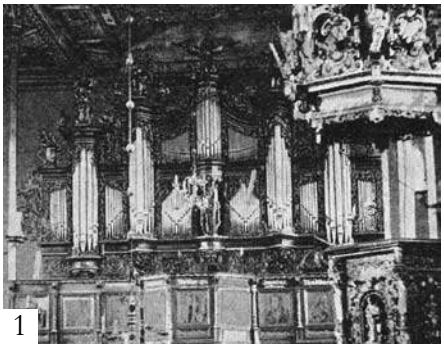
Statant didžiuosius vargonus, tipinė penkiadalė kompozicija buvo plečiama prospekto dviejuose šonuose pridedant trijų elementų darinį – aukštą bokštą su dviem laukeliais, kuriuose stovėjo pedalų klaviatūros vamzdžiai. Toks architektūrinis prospekto komponavimas aptinkamas Karaliaučiaus ir Gdansko meistrų darbuose, bet Hamburgo atstovams jis nebuvo būdingas.

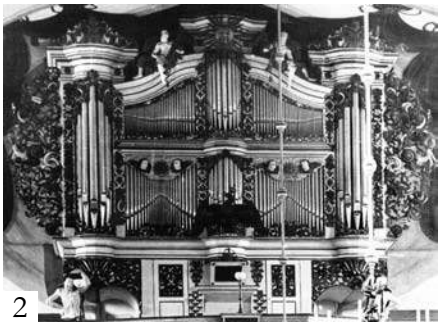
Kiti didžiųjų Karaliaučiaus vargonų prospektams būdingi bruožai – centrinis bokštas ir jį juosiantys laukeliai – buvo dalijami į du tarpsnius – apatinį ir viršutinį (vok. *Hauptwerk* ir *Oberwerk*[355]), juose dviem aukštais buvo sumontuoti manualinių klaviatūrų vamzdžiai), pirmajame (apatiniame) tarpsnyje, t. y. pačiame vargonų centre, buvo įkomponuota karaliaus Dovydo figūra. Tokią kompoziciją (siaurą ar plačią, vieno ar dviejų manualų, su pedalais ar be jų) taikė dauguma Karaliaučiaus mokyklos meistrų, tarp jų – Mosengelis (pavyzdžiui, jo vargonai Miulhauzeno [Gvardeiskojė][356] bažnyčioje, 1694),

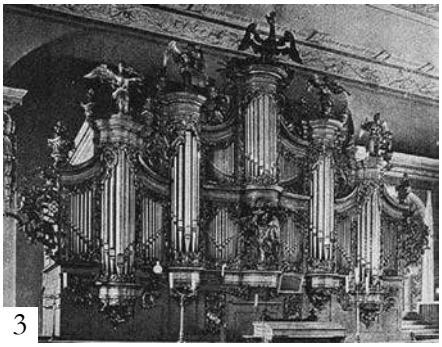
355 Vok. *Hauptwerk* – pagrindinio manualo vamzdynas (dažniausiai dviejų manualų vargonuose tai būdavo pirmojo manualo, trijų – antrojo manualo vamzdynas). Virš jo esantis antrojo manualo vamzdynas vadinamas vok. *Oberwerk*. Kitos barokiniams vargonams apibūdinti vartojamos sąvokos:
- vok. *Rückpositiv* – nugarinis pozityvas arba pozityvas už nugaros, tai yra ant balkono krašto įkomponuotas vamzdynas, į kurį vargonininkas dažniausiai sėdi nugara;
- vok. *Brustwerk* – priešais vargonininką (už griežyklos) po *Hauptwerk*'u esantis kompaktiškas vamzdynas;
- vok. *Kronwerk* – aukštai įkomponuotas *Oberwerk*'as – nedidelis pozityvas virš *Hauptwerk*'o;
- vok. *Pedalwerk* – žemiausi vargonų registrai, priklausantys pedalų klaviatūrai.

Visa barokinių vargonų vamzdyno išdėstymo sistema vadinama *Werk*.

356 Apie vargonus rašoma Renkewitz et al., 2008, p. 133–135.

1

2

3

4

5

6

7

Casparini (vargonai Miulhauzeno [Mlynarų][357] evangelikų bažnyčioje, 1741–1744, Karaliaučiaus Altrosgerteno[358] rajono bažnyčioje, 1747, ir Vilniaus Šv. Dvasios bažnyčioje, 1775–1776), Christophas Heinrichas Obuchas[359] (vargonai Tynsdorfo[360] bažnyčioje, 1753–1754), Preussas (vargonai Įsruties[361] bažnyčioje, 1766, ir Karaliaučiaus Lyvenikės rajono bažnyčioje, 1782[362]; 25 pvz.).

Iš penkių vertikalių dalių sudarytą vargonų prospekto kompoziciją dažnai naudojo ir Gdansko meistrai, pavyzdžiui, ji aptinkama Andreaso Hildebrandto[363] vargonuose Vosico[364] (1723), Gdansko Šv. Alberto[365] (1741), Gdansko Šv. Barboros[366] (1746–1747) ar Miugenhalio[367] (1753–1754) bažnyčiose ir kt.

357 Apie vargonus rašoma Renkewitz & Janca, 1984, p. 219–223. Šie vargonai istoriografijoje priskiriami ir Casparini, ir Christophui Heinrichui Obuchui. Pavyzdžiui, Renkewitzas, Janca ir Fischeris teigia, kad Obuchas šiuos vargonus statė būdamas Casparini pameistriu ir atliko dalį darbų (dumples, medinius vamzdžius ir kt., pagal Renkewitz et al., 2008, p. 318). Tikėtina, kad Casparini prižiūrėjo vargonus statantį Obuchą, tai buvo vadinamasis diplominis Obucho darbas (vok. *Probstück*) siekiant gauti vargonų meistro vardą ir karališkąją privilegiją.

358 Vok. *Altroßgärten*, bažnyčia buvo vadinama *Altroßgärter Kirche*. Apie vargonus rašoma Boetticher, 1891–1898, Heft VII, p. 137–138. Šių vargonų prospekto tarpiniai laukeliai truputį praplėsti.

359 Vargonų meistras Christophas Heinrichas Obuchas (1713–1787) buvo Gdansko meistro Andreaso Hildebrandto mokinys, 1735–1740 m. keliavo po Kuršą, Livoniją, Rusiją, Švediją, Daniją, Vokietiją (minimas Holšteino, Žemutinės Saksonijos žemėse; Renkewitz & Janca, 1984, p. 218, 220), 1741 m. jam suteikta rūmų meistro privilegija Oberlando žemėse (Aukštutinė Prūsija).

360 Vok. *Thiensdorf*, dab. *Jezioro*, Lenkija. Apie vargonus rašoma Renkewitz & Janca, 1984, p. 239, iliustr. 63.

361 Apie vargonus rašoma Boetticher, 1891–1898, Heft V, p. 48–51.

362 Apie vargonus rašoma Ibid., Heft VII, p. 274–275.

363 Tikslios Hildebrandto gyvenimo datos nežinomos, jo veikla minima 1709–1755 m. (Renkewitz & Janca, 1984, p. 186).

364 Vok. *Wossitz*, dab. *Osice*, Lenkija. Apie vargonus rašoma Renkewitz & Janca, 1984, p. 194, iliustr. 49.

365 Apie vargonus rašoma Renkewitz & Janca, 1984, p. 201, iliustr. 48.

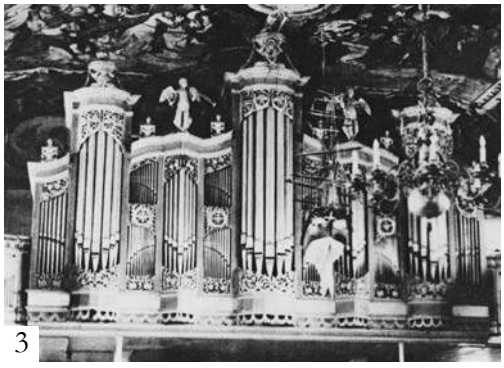
366 Apie vargonus rašoma Ibid., p. 204, iliustr. 52.

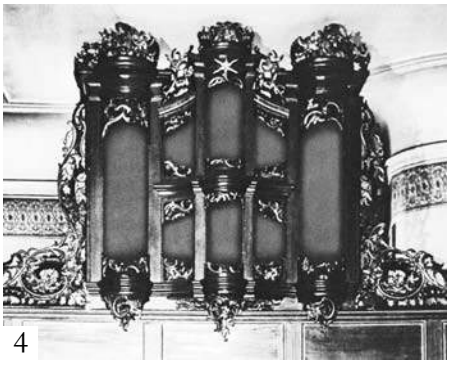
367 Vok. *Müggenhahl*, dab. *Rokitnica*, Lenkija.

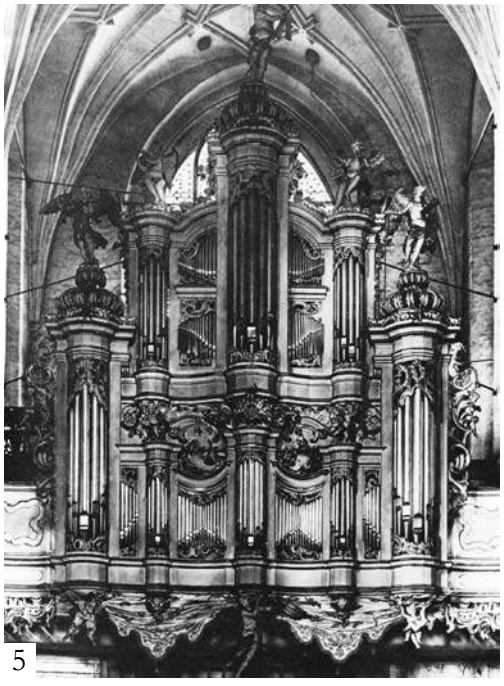
← 25 pvz. Karaliaučiaus mokyklos vargonų tipinio prospekto pavyzdžiai:
[1] Johann Preuss, 1766, Įsruties bažnyčia (*Черняховск*, Kaliningrado sr.);
[2] Adam Gottlob Casparini, 1747, Karaliaučiaus Altrosgerteno rajono bažnyčia (Kaliningrado sr.);
[3] Johann Preuss, 1782, Karaliaučiaus Lyvenikės rajono bažnyčia (Kaliningrado sr.);
[4] Adam Gottlob Casparini, 1775–1776, Vilniaus Šv. Dvasios bažnyčia;
[5] Adam Gottlob Casparini, 1741–1744, Miulhauzeno (Mlynarų) evangelikų bažnyčia (*Młynary*, Lenkija);
[6] Christoph Heinrich Obuch, 1753–1754, Tynsdorfo bažnyčia (*Jezioro*, Lenkija);
[7] Johann Josua Mosengel, 1694, Miulhauzeno (Gvardeiskojė) bažnyčia (*Гвардейское*, Kaliningrado sr.)

1

2

3

4

5

26 pvz. Gdansko meistrų vargonų prospektų pavyzdžiai:
[1] Andreas Hildebrandt, 1746–1747, Gdansko Šv. Barboros bažnyčia (*Gdańsk*, Lenkija);
[2] Friedrich Rudolf Dalitz, 1756, Torunės Šv. Dvasios (jėzuitų) bažnyčia (*Toruń*, Lenkija);
[3] Friedrich Rudolf Dalitz, 1798, Stegnos bažnyčia (*Stegna*, Lenkija);
[4] Friedrich Rudolf Dalitz, ~1770, Gdansko Anglų (*Englische*) koplyčia;
[5] Johann Friedrich Rhode, mažieji vargonai, 1760–1761, Gdansko Šv. Jono bažnyčia

26 pvz. tęs.: [1] Andreas Hildebrandt, 1723, Vosico bažnyčia (*Osice*, Lenkija); [2] Andreas Hildebrandt, 1741, Gdansko Šv. Alberto bažnyčia (*Gdańsk*, Lenkija); [3] Andreas Hildebrandt, 1753–1754, Miugenhalio bažnyčia (*Müggenhahl*, dab. *Rokitnica*, Lenkija)

Šią kompoziciją taikė ir kiti Gdansko meistrai: Friedrichas Rudolfas Dalitzas[368] (vargonai Torunės[369] Šv. Dvasios (jėzuitų) bažnyčioje, 1756; Gdansko anglų (*Englische*)[370] koplyčioje, ~1770; Stegnos[371] bažnyčioje, 1798, ir kt.), Johannas Friedrichas Rhode[372] (mažieji vargonai Gdansko Šv. Jono bažnyčioje, 1760–1761[373]; 26 pvz.), Gottliebas Paschke[374] (vargonai Kuncendorfo[375] liuteronų bažnyčioje, 1788–1790).

Apie aukščiausią centrinio bokšto ašį sukomponuotų mažųjų vargonų pastatyta ir Lietuvoje. Ši kompozicija su lenktais laukelių karnizais buvo naudota Vilniaus meistrų, pavyzdžiui, Gerhardto Arendto Zelle's darbuose. Tačiau didesnę dalį tokios kompozicijos vargonų Lietuvoje pastatė iš Karaliaučiaus, Kuršo atvykę meistrai. Bene paprasčiausias trijų elementų struktūros pavyzdys – tai kuklus vienbokštis Liolių bažnyčios vargonų (1808)[376] prospektas (27 pvz.). Ant vargonų vamzdžių esantys įrašai taisyklinga vokiečių kalba leidžia manyti vargonų meistrą buvus iš Prūsijos ar Kuršo, nes Lietuvoje dirbę meistrai dažniausiai rašė lenkiškai, kartais įterpdami lotyniškų žodžių. Lietuvoje aptinkama ir klasicistinė trijų elementų prospekto kompozicija – tai XIX a. viduriu datuojami Vidiškių bažnyčios vargonai.

368 Vargonų meistro Hildebrandto mokinys, gimė Gdanske 1721 m., mirė apie 1806 m. (Renkewitz & Janca, 1984, p. 264).

369 Vok. *Thorn*, dab. *Toruń*, Lenkija. Plačiau apie vargonus žr. Ibid., p. 266, iliustr. 67.

370 Plačiau apie vargonus žr. Ibid., p. 277, iliustr. 71.

371 Vok. *Steegen*, dab. *Stegna*, Lenkija. Plačiau apie vargonus žr. Ibid., p. 283, iliustr. 74.

372 Meistras Rhode Gdanske minimas 1749–1769 m. (Ibid., p. 284).

373 Plačiau apie vargonus žr. Ibid., p. 289, iliustr. 76.

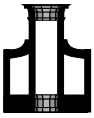
374 Meistro Rhode's mokinys, Gdanske minimas 1773–1781 m. (Ibid., p. 294).

375 Apie vargonus rašoma Ibid., p. 295, iliustr. 78.

376 Vargonų data nurodoma pagal Gučas, 2009, p. 280.

1

2

27 pvz. Trijų elementų vargonų prospekto struktūros barokinis ir klasicistinis pavyzdžiai: [1] nežinomas meistras, 1808, Liolių bažnyčia; [2] nežinomas meistras, XIX a. vid., Vidiškių bažnyčia

Penkiadalės, apie aukščiausią centrinio bokšto ašį sukomponuotos prospekto struktūros pavyzdžiai – tai vargonai Kretingos liuteronų bažnyčioje (Johann Preuss, 1785), Griškabūdžio bažnyčioje (Georg Adam Neppert, 1804) ir Batakių liuteronų bažnyčioje (nežinomas meistras, XVIII a. II p.) (28 pvz.). Aukščiausias centrinis bokštas akivaizdžiai dominuoja nežinomo meistro vargonuose Naujosios Žagarės bažnyčioje (1811), jų prospekte matomi tiesūs tarpinių laukelių karnizai[377] (28 pvz.). Trijų pusapvalių bokštų (centrinis aukščiausias, šoniniai žemesni) ir dviejų tarpinių laukelių kompoziciją būdinga ir fragmentiškai išlikusiam (išardytam) Papilio evangelikų reformatų bažnyčios vargonų (XVIII a. II p.) prospektui[378], pirminių tyrimų duomenimis, jis priskirtinas ne Vilniaus mokyklai (28 pvz.). Iš dalies šios prospekto formos kontekste minėtini ir Janapolės bažnyčios vargonai (1815)[379], be to, jų struktūra labai panaši į šimtmečiu anksčiau pastatytus garsaus Kuršo meistro Corneliaus Rhaneuso (Jaunesniojo[380], 1671–1719) vargonus Kuldygos Šv. Kotrynos evangelikų liuteronų bažnyčioje (1715 / 1716) (29 pvz.). Ištyrus Janapolės vargonus, pastebėtas gana žemo profesinio lygio darbas (išoriniai laukeliai lenktais karnizais buvo pridėti vėliau), todėl spėjama, kad nežinomas meistras iš Kuršo tiesiog nukopijavo Kuldygos prospektą.

377 Originalus instrumentas neišliko. Šiandien už seno prospekto stovi instrumentas, datuojamas XIX a. trečiuoju ketvirčiu (~1860–1870).

378 Papilio reformatų bažnyčios bokšte išliko tik atskiri autentiško prospekto rėmo fragmentai ir pavieniai XIX a. pab. instrumento vamzdžiai, jų dalys.

379 Jankevičienė, 1998, p. 99.

380 Cornelius Rhaneus (Jaunesnysis) gimė Liepojoje, buvo vietinio vargonininko ir vargondirbio Corneliaus Rhaneuso (Vyresniojo, 1633?–1707) sūnus (Kalniņš, 2003, p. 47).

1

2

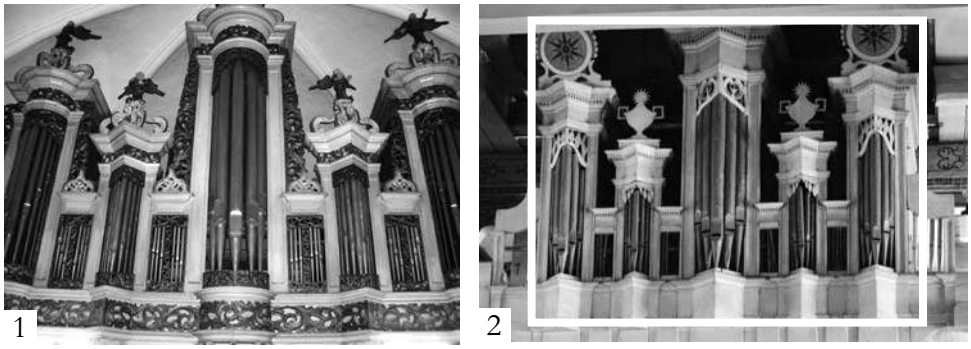

3

4

5

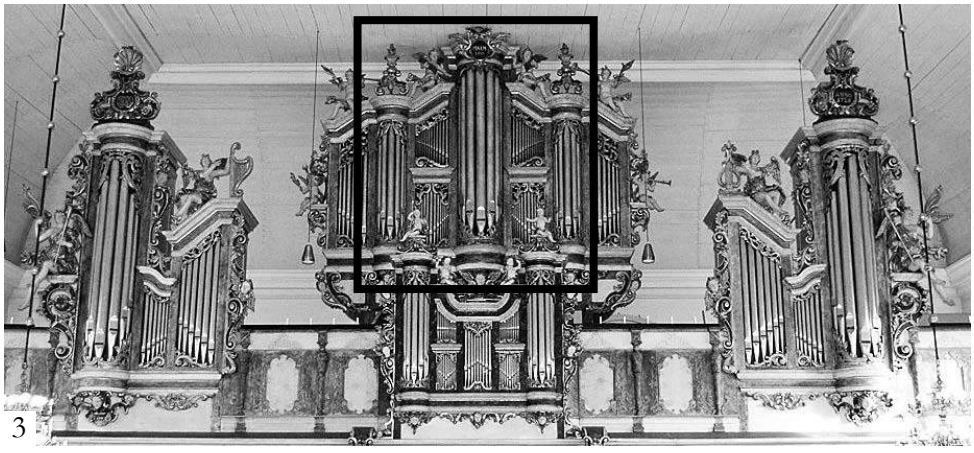

6

28 pvz. Penkiadalės vargonų prospekto struktūros pavyzdžiai (Karaliaučiaus ir Kuršo meistrai):
[1] nežinomas meistras, XVIII a. II p., Batakių liuteronų bažnyčia;
[2] nežinomas meistras, XVIII a. II p., Papilio evangelikų reformatų bažnyčios vargonų fragmentai;
[3] Johann Preuss, 1769, Srokovo bažnyčia (*Srokowo*, Lenkija);
[4] Johann Preuss, 1785, Kretingos liuteronų bažnyčia;
[5] nežinomas meistras, 1811, Naujosios Žagarės bažnyčia;
[6] Georg Adam Neppert, 1804, Griškabūdžio bažnyčia

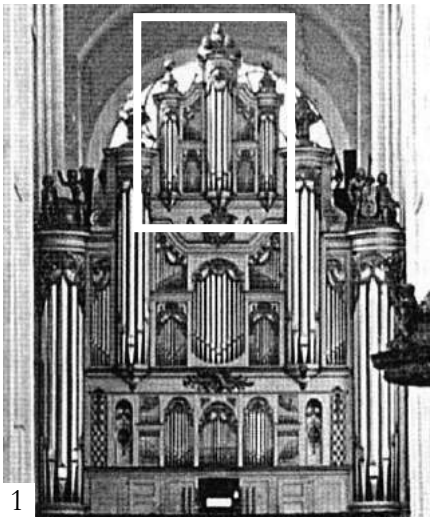

29 pvz. Struktūriniai Kuldygos ir Janapolės vargonų prospekto panašumai: [1] Cornelius Rhaneus (Jaunesnysis), 1715 / 1716, Kuldygos Šv. Kotrynos evangelikų liuteronų bažnyčia (*Kuldiga*, Latvija); [2] nežinomas meistras, 1815, Janapolės bažnyčia

30 pvz. Gdansko ir Karaliaučiaus mokyklų vargonų prospekto kompozicijos įtaka Skandinavijos meistrų darbams: [1] Daniel Wroblewsky, 1777, Nystedo bažnyčia (*Nysted*, Danija); [2] Olof Hedlund, 1740, Bjorklingės bažnyčia (*Björklinge*, Švedija); [3] Johann Niclas Cahman, pagrindinė prospekto dalis, 1726–1728, Liovstabruko bažnyčia (*Lövstabruk*, Švedija)

1

2

3

4

5

30 pvz. tęs.:
[1] Johann Niclas Cahman, viršutinė prospekto dalis, 1731, Upsalos katedra (*Uppsala*, Švedija);
[2] Jonas Gren ir Peter Stråhle, viršutinė prospekto dalis, 1751, Stokholmo Šv. Kotrynos bažnyčia (*Stockholm*, Švedija);
[3] Daniel Wroblewsky, viršutinė prospekto dalis, 1782, Rytų Pošgriūno bažnyčia (*Østre Porsgrunn*, Norvegija);
[4] Johann Niclas Cahman, viršutinė prospekto dalis, 1733, Linšiopingo bažnyčia (*Linköping*, Švedija);
[5] Olof Hedlund, pagrindinė prospekto dalis, 1746, Delsbo bažnyčia (*Delsbo*, Švedija)

Aptariamą prospektų kompoziciją perėmė ir Skandinavijoje dirbę vargonų meistrai. Netiesioginis Vilniaus ir Karaliaučiaus vargondirbystės mokyklų tradicijų tęsėjas Danielis Wroblewsky[381] tokios struktūros vargonus statė Danijoje ir Norvegijoje, pavyzdžiui, vargonų prospektas Nystedo bažnyčioje (1777) Danijoje ar vargonų prospekto viršutinė dalis (vok. *Oberwerk*) Rytų Pošgriūno[382] bažnyčioje (1782) Norvegijoje. Švedijoje Gdansko ir Karaliaučiaus prospektų kompozicijos tąsa įžvelgiama Stokholmo mokyklos meistrų darbuose. Minėtini vargondirbiai: Johannas Niclasas Cahmanas (Liovstabruko bažnyčios vargonų prospekto pagrindinė dalis[383], 1726–1728, Upsalos[384] katedros vargonų viršutinė dalis, 1731, Linšiopingo katedros vargonų viršutinė dalis, 1733), Olofas Hedlundas (vargonai Bjorklingės bažnyčioje, 1740, Delsbo bažnyčios vargonų prospekto pagrindinė dalis, 1746)[385], kartu vargonus dirbdinę meistrai Jonas Grenas (mirė 1756) ir Peteris Ståhle (mirė 1765) (Stokholmo Šv. Kotrynos bažnyčios vargonų viršutinė dalis, 1751; 30 pvz.). Pateikti pavyzdžiai rodo, kad ir Karaliaučiaus, ir Gdansko meistrai nedideliems vieno manualo vargonams naudojo analogišką penkiadalį tipą. Tokie vieno manualo vargonai savarankiškų pedalų dažniausiai neturėjo, todėl visą prospektą užpildydavo manualo vamzdžiai, bet dalis vamzdžių antrame laukelių aukšte buvo tik dekoratyviniai, reikalingi proporcijoms išlaikyti, o pedalų vamzdynas (jei būdavo) buvo montuojamas vargonų nugaroje. Lyginant didžiuosius Gdansko ir Karaliaučiaus atstovų vargonus, matyti skirtumas – tai bokštų, kuriuose buvo montuojami pedalų vamzdžiai, vieta. Gdansko didžiuosiuose vargonuose pedaliniai bokštai dažniausiai buvo atokiau šonuose ir atskirti nuo centrinės prospekto dalies, o Karaliaučiaus – sujungti į vientisą kompoziciją.

Savitų Vilniaus vargondirbystės mokyklos vargonų prospektų susiformavimui įtakos turėjo ne tik Hamburgo, Gdansko ir Karaliaučiaus vargonų prospektų struktūros bruožai. Pavyzdžiui, originaliuose kartu su Klimowicziumi dirbusio meistro Scheelio darbuose (vargonai Vilniaus Šv. Kotrynos, 1761, ir Šv. Teresės, ~1763–1765, bažnyčiose) įžvelgiama sunkiai įvardijamos kilmės stilistinė kryptis. Tai aplinkinių kraštų vargondirbystės tradicijoms visiškai svetimas prospektų komponavimo būdas, į piramidę panaši centrinio bokšto ir šoninių laukelių struktūra (31 pvz.). Šios itin retai Lietuvoje aptinkamos formos tikslių analogų

381 Apie lenkų kilmės Danijos vargonų meistrą Danielį Wroblewsky plačiau rašyta monografijos pirmame skyriuje, p. 34–35.

382 Norv. *Jesu Kirke i Østre Porsgrunn*, bažnyčia 2011 m. sudegė.

383 Apie vargonus rašoma Erici & Unnerbäck, 1988, p. 188–190.

384 Šved. *Uppsala*.

385 Šved. *Björklinge*, *Delsbo*. Plačiau apie vargonus žr. Erici & Unnerbäck, 1988, p. 32–33.

1

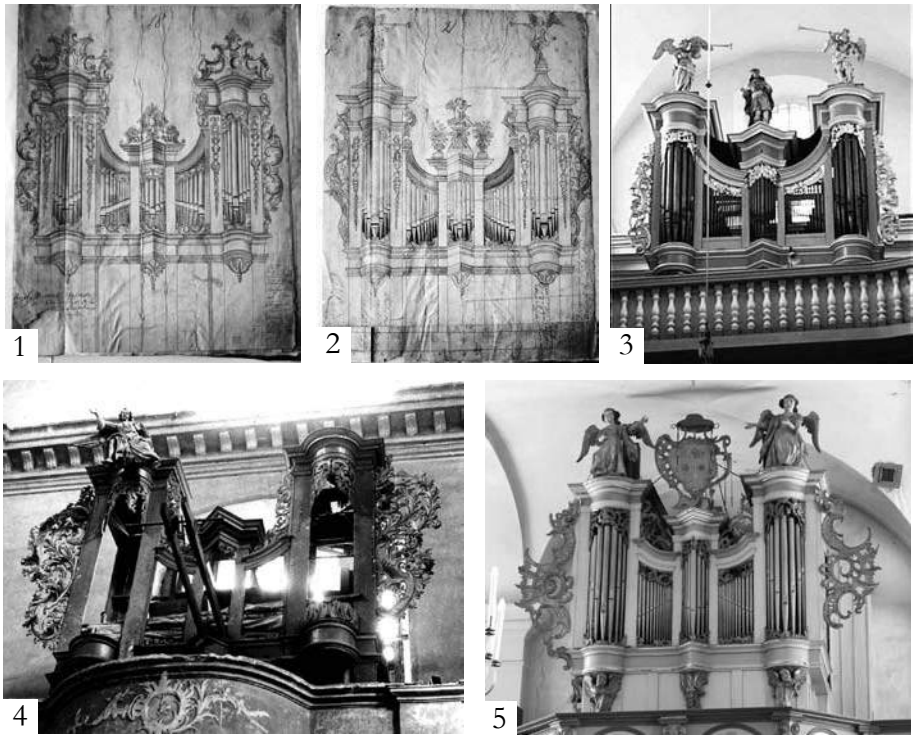
2

3

31 pvz. Piramidės formos vargonų prospekto struktūra:
[1] Joachim Friedrich Scheel ir Ludwik Klimowicz(?), ~1763–1765, Vilniaus Šv. Teresės bažnyčia (vargonų centrinė dalis – 5 centriniai laukeliai);
[2] Joachim Friedrich Scheel ir Ludwik Klimowicz, 1761, Vilniaus Šv. Kotrynos bažnyčia;
[3] vargonų prospekto eskizas Nr. 11, XVIII a. antra pusė (VDA bibliotekos Senų ir retų spaudinių skyrius, inv. Nr. 3344)

nepavyko rasti nei LDK priklausiusiose Latvijos, Baltarusijos teritorijose, nei kitose šalyse, pavyzdžiui, Lenkijoje, Vokietijoje, Prancūzijoje, Olandijoje, Skandinavijoje ar buvusioje Prūsijoje. O kiti Scheelio vargonai, pavyzdžiui, Vilniaus Šv. apaštalų Pilypo ir Jokūbo dominikonų bažnyčioje (1763–1765), ar jam hipotetiškai priskiriami vargonų prospektų projektai Nr. 18 ir 21 (1763), sukurti Ratnyčios, Dunilovo ir Nesvyžiaus bažnyčioms, atitinka Vilniaus mokyklos vargonų prospekto tipą – dviejų šoninių bokštų kompoziciją. Išvardytų keturių prospektų struktūra vienoda, skiriasi tik puošyba, o nuo daugelio vėlesnių, XVIII a. antros pusės Lietuvos vargonų prospektų skiriasi lygaus paviršiaus, nebriaunotais bokštais. Šią, meistrui Scheeliui

32 pvz. Vilniaus vargonų prospekto tipas – dviejų šoninių bokštų kompozicija:
[1, 2] vargonų prospekto eskizai Nr. 18 ir 21, 1763 (VDA bibliotekos Senų ir retų spaudinių skyrius, inv. Nr. 3344);
[3] Mateusz Krajeński, 1750, Gardino pranciškonų bažnyčia (*Гродна*, Baltarusija);
[4] Joachim Friedrich Scheel, 1763–1765, Vilniaus Šv. apaštalų Pilypo ir Jokūbo bažnyčia;
[5] nežinomas meistras, ~1760–1770, Kuldygos katalikų bažnyčia (*Kuldīga*, Latvija)

atributuojamą vargonų prospekto kompoziciją (du aukšti, pusapvaliai, gaubti šoniniai bokštai, trikampis centrinis bokštelis ir lygios tarpinių langelių plotmės) galima vadinti ankstyvąja Vilniaus mokyklos mažųjų vargonų prospektų forma (32 pvz.). Panaši dvibokštė kompozicija nebriaunotais bokštais aptikta tik Kuldygos katalikų (~1760–1770) ir Gardino pranciškonų bažnyčių vargonuose (1750, Rytprūsių meistras Mateuszas Krajeński[386]).

386 Taip pat Mattheus Krajewski, Crajewski. Šis meistras dirbtuves turėjo Malečeve dab. Lenkijoje (*Maleczewo*, vok. *Malleczewen*), minimas Casparini aplinkoje, buvo su juo pažįstamas (Renkewitz & Janca, 2008, p. 309–310). Apie 1760 m. Krajeńskis pastatė 21 registro vargonus (12 registrų manuale ir 9 pedaluose) Tikocino (taip pat liet. *Tikotinas* arba *Tykocinas*, vok. *Tykotzin*, dab. *Tykocin*, Lenkija) bažnyčioje (Dorawa, 1999, p. 85). Šiandienis Tikocino vargonų prospekto vaizdas į Gardino pranciškonų vargonus nepanašus, tad tikriausiai jis nėra autentiškas. Originalieji Gardino pranciškonų bažnyčios vargonai turėjo vieną manualą ir 12 registrų, šiandien už istorinio prospekto stovi naujas 25 registrų instrumentas.